Úloha II.4 ... lunar lander

7 bodů; (chybí statistiky)

Jak má řídící elektronika přistávacího modulu Apolla dávkovat tah T motoru (a tedy regulovat spotřebu paliva) směřující směrem dolů, aby se loď snášela na povrch Měsíce rovnoměrným přímočarým pohybem? Efektivní rychlost spalin motoru je u. Loď již zbrzdila svůj pohyb po orbitě a sestupuje přímo dolů v homogenním gravitačním poli se zrychlením g. Počáteční hmotnost modulu je m_0.

Bonus Jak má elektronika dávkovat tah při přistání z výšky h a počáteční rychlosti v_0, aby přistání bylo tzv. pádem z nulové výšky a minimalizovala se spotřeba paliva? Maximální tah motoru je $T_{\max}$.

Michal na webu.[1]

Pri riešení tejto úlohy je dôležité uvedomiť si, že sa jedná o sústavu s premennou hmotnosťou. Pohybovú rovnicu systému určíme z prvého Newtonovho zákona

$$F = \frac{\mathrm{d}p}{\mathrm{d}t}\,.$$

Nech je v nejakom čase t hybnosť sústavy $p(t) = m(t)v(t)$, pričom hybnosť p aj rýchlosť v sú kladné smerom nahor. Keďže je rýchlosť modulu v konštantná, za čas Δt sa hybnosť zmení na

$$p(t + \Delta t) = (m(t) + \Delta m)\, v - \Delta m\,(v - u)\ ,$$

kde $\Delta m\,(v - u)$ je práve hybnosť paliva vyvrhnutého smerom nadol z motorov modulu. Pre nekonečne malú zmenu času prejdeme od Δt k diferenciálu $\mathrm{d}t$, odkiaľ

$$\frac{\mathrm{d}p}{\mathrm{d}t} = \frac{p(t + \mathrm{d}t) - p(t)}{\mathrm{d}t} = \frac{\mathrm{d}m}{\mathrm{d}t}u\,.$$

Na pristávací modul pôsobí jediná sila, sila gravitačná $F = -F_g = -m(t)g$. Po dosadení do prvého Newtonovho zákonu dostávame

$$-m(t)g = \frac{\mathrm{d}m(t)}{\mathrm{d}t}u = -T\,.$$

Riešime teda diferenciálnu rovnicu

$$-\frac{g}{u}m = \frac{\mathrm{d}m}{\mathrm{d}t}\ ,$$

ktorej riešením je

$$m(t) = m_0 \exp\left(-\frac{g}{u}t\right)\ ,$$

kde m_0 je hmotnosť landeru v čase $t = 0\,\mathrm{s}$. Spotrebu paliva máme jednoducho ako

$$-\frac{\mathrm{d}m}{\mathrm{d}t} = \frac{m_0 g}{u}\exp\left(-\frac{g}{u}t\right)$$

a pre veľkosť ťahu motora požadujeme

$$T(t) = m_0 g \exp\left(-\frac{g}{u}t\right)\ ,$$

aby modul klesal rovnomerne priamočiaro.

[1] `http://www.root.cz/clanky/historie-vyvoje-pocitacovych-her-2-cast-vek-simulaci/`

Bonus

V tomto prípade máme pohybovú rovnicu

$$mg = -\dot{m}u - m\ddot{x}\,,$$

kde kladný smer súradnice x smeruje nahor, z čoho po úprave máme

$$g + \ddot{x} = -\frac{\dot{m}}{m}u\,.$$

Po integrácii podľa času po čas dopadu t_d máme

$$gt_\mathrm{d} + \left[\dot{x}\right]_0^{t_\mathrm{d}} = -u\left[\ln\left(m\right)\right]_0^{t_\mathrm{d}}\,, \tag{1}$$

$$\frac{gt_\mathrm{d} - v_0}{u} = \ln\left(\frac{m_0}{m_{t\mathrm{d}}}\right)\,,$$

kde sme použili $v(t_\mathrm{d}) = 0$. Vidíme teda, že pre minimálnu spotrebu paliva musíme pristáť čo najrýchlejšie. Riešením by bolo tesne pred dosadnutím prudko spomaliť, to však nie je technicky možné. Najlepšie je teda voľne padať a následne vo vhodnom čase spustiť motory na plný ťah tak, aby modul dosadol s nulovou rýchlosťou.

Ak v čase $t_0 = 0\,\mathrm{s}$ začneme brzdiť konštantným ťahom, pre hmotnosť landeru máme

$$m(t) = m_0 - \frac{T_\mathrm{max}}{u}t\,.$$

To po dosadení do rovnice (1) pre medze s indexom 0 pre čas začatia brzdenia a bez indexu v čase t počas brzdenia a úprave dáva

$$v(t) = v_0 - gt - u\ln\left(1 - \frac{T_\mathrm{max}}{um_0}t\right)\,.$$

Ak tento vzťah znovu preintegrujeme a dosadíme medzu pre začiatok brzdenia, dostaneme

$$x(t) = h_0 + v_0t - \frac{1}{2}gt^2 - u\left(\left(t - \frac{um_0}{T_\mathrm{max}}\right)\ln\left(1 - \frac{T_\mathrm{max}}{um_0}t\right) - t\right)\,,$$

kde h_0 je výška landeru nad povrchom v čase začatia brzdenia. Pár poznámok k výsledku. Pre $T = 0$, teda bez ťahu motorov, dostávame vzťahy pre voľný pád (odporúčame použiť Taylorov rozvoj na logaritmus). Vzťah v argumente logaritmu je podiel aktuálnej hmotnosti lode a jej hmotnosti v počiatočnom čase, teda je kladný, pokým lodi nedôjde palivo a pohybová rovnica prestane platiť.

Ako má teda elektronika lode rozhodovať? V každom okamihu voľného pádu vieme zo vzťahu pre rýchlosť položením $v = 0\,\mathrm{m\cdot s^{-1}}$ určiť čas t (napríklad numericky), v ktorom bude mať lander nulovú rýchlosť. Tento čas dosadíme do vzťahu pre výšku nad povrchom $x(t)$. Brzdiť je potrebné začať v okamihu, keď sa takto určená výška rovná aktuálnej výške landeru nad povrchom. V praxi sa často prestane brzdiť tesne nad povrchom a lander sa nechá dopadnúť voľným pádom z malej výšky, aby motory zbytočne nevírili prach na povrchu.

Jozef Lipták
`liptak.j@fykos.cz`

Fyzikální korespondenční seminář je organizován studenty MFF UK. Je zastřešen Oddělením propagace a mediální komunikace MFF UK a podporován Ústavem teoretické fyziky MFF UK, jeho zaměstnanci a Jednotou českých matematiků a fyziků.